

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ**

КОНОПЛЬОВА Олена Володимирівна

УДК 72.01.

**АРХІТЕКТУРНА ІДЕЯ
ТА ЗАСОБИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ
В ТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АРХІТЕКТОРА**

18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття вченого ступеню
кандидата архітектури

Київ - 2002

2.01 102.2
22.025.4
Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському національному університеті будівництва і архітектури, Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

кандидат архітектури, професор **Чепелик Віктор Васильович**,
Київський національний університет будівництва і архітектури, професор
кафедри основ архітектури та архітектурного проектування

Офіційні опоненти:

- доктор архітектури, професор Мойсеєнко Зоя Василівна, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, професор кафедри історії, теорії архітектури і синтезу мистецтв
- кандидат архітектури, доцент Трегуб Наталія Євгенівна, Харківська державна академія дизайну і мистецтв, доцент кафедри "Інтер'єр та обладнання"

Провідна установа:

Архітектурний інститут Одеської державної академії будівництва і архітектури, Міністерства освіти і науки України, м. Одеса

Захист відбудеться "6" лютого 2003 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26.056.02 при Київському національному університеті будівництва і архітектури за адресою: 03037, Київ-37, Повітрофлотський просп., 31, ауд. 466 (головного корпусу).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського національного університету будівництва і архітектури, м. Київ, Повітрофлотський просп., 31.

Автореферат розісланий 25 грудня 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Тімохін В.О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Творчість є об'єктом уваги усіх галузей діяльності архітектора: теорії, практики, професійної освіти. Це зумовлено провідною роллю, яку воно відіграє на сучасному етапі розвитку суспільства. Творчість є не тільки інструментом втілення прагнень особистості, але й засобом усвідомлення суспільством свого культурного стану, запорукою його подальшого поступового розвитку.

Зміни на політичному та економічному рівнях, які відбуваються останніми роками в державі, впливають на усі сфери духовного та культурного життя суспільства. Архітектурна теорія і практика також переживають етап руйнування стереотипів, пошуку нових рішень творчих завдань. Нові цілі, що сформувалися на тлі демократизації суспільних інститутів, відновлення національної самосвідомості та залучення держави до загальносвітового процесу розвитку, потребують нових методів та форм їх реалізації.

Особливо гостро це питання постає сьогодні в галузі професійної освіти, де відбувається формування майбутніх фахівців, які працюватимуть в складних умовах конкуренції як на ринку праці, так і в царині самотності творчого виявлення. Тому головною рисою архітектора стає спроможність утворення нових ідей, вміння швидко реагувати як на вимоги суспільства, так і окремого замовника.

В цих умовах особливо актуальним стає розглядання архітектурної ідеї, як головного результату творчої діяльності, та дослідження чинників, що впливають на її якість з погляду інформаційно-комунікативних властивостей.

В архітектурі формування задуму обумовлено завданням на проєктування або концептуальною програмою автора – тобто починається з вербальних настанов. Перевтілення їх у візуальні образи підчас творчого пошуку і є головним змістом творчої діяльності архітектора. Але мета не завжди буває досягнута: програмні положення, сформульовані за допомогою понять, не втілюються в образи, які породжує в споживачеві архітектурна форма.

Оцінка реального архітектурного об'єкту як професійною критикою, так і споживачем, відбувається також за допомогою природної мови – універсального засобу спілкування в суспільстві. Таким чином, професійна діяльність архітектора, як і її творча складова, пов'язані з вербальною формою закріплення її у суспільній свідомості, в той час як результат цієї праці – архітектурний об'єкт – є формою наглядно-образного сприйняття.

Зв'язок сенсу поняття з візуальною одиницею, вдалий переклад з природної мови на образно-візуальну є головною проблемою успіху творчої діяльності архітектора. Тому дослідження засобів формування ідеї та принципів їх застосування в творчому процесі архітектора є актуальним та своєчасним.

Наукове розглядання творчої діяльності, як такої, що має свої специфічні відмінності, починається на початку ХХ сторіччя. Основи цього напрямку досліджень було закладено в психології, що й на сьогодні є однією з провідних галузей вивчення такого складного явища, як творча діяльність. Особливості перебігу творчого процесу викладено в роботах А.Н.Леонтьєва, О.Я.Пономарьова, В.С.Ротенберга, М.Г.Ярошевського та ін. Вплив емоцій на творче мислення досліджено Л.С.Виготським, П.Я.Гальпериним, С.Л.Рубінштейном, П.В.Симоновим.

Філософським аспектам творчої діяльності, пов'язаним з вивченням природи творчості, генезису її результатів та їх відношенню до дійсності присвячені роботи В.С.Біблера, Б.М.Кедрова, В.С.Тюхтіна, А.Д.Урсула, О.Т.Шуміліна. Логіко-методологічні питання розглянуто в дослідженнях А.І.Усмова, Г.П.Щедровицького та ін.

Особливості поняття та образу, як форм відтворення дійсності в свідомості людини, систематизовано такими вченими, як В.С.Гот, Ф.М.Землянський, ідея, як форма мислення, всебічно розглянута П.В.Копніним.

Процес проектування, як специфічну діяльність розглянуто в роботах О.Акіна, Кр.Александера, Б.Г.Бархіна, Дж.Джонса. В них викладено загальну послідовність дій проектувальника, зміст окремих етапів проектного процесу та деякі процедури переформування вихідних даних для створення програм розробки нових архітектурних об'єктів.

Проблеми архітектурної творчості знайшли своє відображення в розробках, таких авторів, як В.Л.Глазичев, С.А.Малахов, М.М.Нечаєв О.Г.Рапапорт, О.І.Ремізова та ін. Виразні властивості архітектури досліджено О.Г.Габричевським, Дж.Бродбентом, Р.Вентурі, Ч.Дженксом, О.В.Конніковим, У.Еко. Архітектура як інформаційно-комунікативна система розглянута І.І.Середюком, І.А.Страутманісом, К.В.Сандєвим.

Загально-теоретичні положення архітектурної науки викладено в роботах М.М.Дьоміна, Г.І.Лаврика, А.П.Мардера, З.В.Мойсєєнко, І.О.Фоміна, В.В.Чепелика. Вони склали методичну основу для проведення даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано на кафедрі основ архітектури та архітектурного проектування КДТУБА у контексті досліджень, пов'язаних з розробкою тематики оптимізації процесу навчання основам проектування та застосування методів постанови та розв'язання творчих задач в архітектурі.

Мета дисертаційної роботи: виявлення функцій та способів взаємозв'язку понятійних та образних засобів формування ідеї в творчій діяльності архітектора, відображення їх в теоретичній моделі та розробка методичних рекомендацій по технології ведення творчого пошуку.

У відповідності до поставленої мети, було сформульовано основні задачі дослідження:

- виявлення впливу соціальних та особистих чинників на змістовність архітектурної ідеї;
- характеристика основних професійних засобів архітектора - понятійного апарату та архітектурної графіки;
- виявлення ролі понятійних та образних засобів в процесі утворення ідеї в творчій діяльності архітектора;
- відображення в теоретичній моделі взаємодії понятійних та образних засобів в процесі формування ідеї в творчій діяльності архітектора;
- формулювання методичних рекомендацій по технології ведення творчого пошуку.

Межі дослідження визначаються періодом становлення творчості як проектного методу в архітектурі (XX сторіччя).

Об'єктом дослідження є сучасна практика архітектурного проектування та її теоретичне осмислення з точки зору еволюції змісту та засобів формування архітектурної ідеї.

Предмет дослідження – понятійні та образні засоби формування ідеї в творчій діяльності архітектора, їх функції на різних етапах творчого пошуку.

Методика дослідження включає:

- вивчення та аналіз основних характеристик поняття та образу, як форм відтворення та зберігання інформації;
- визначення специфіки творчого процесу архітектора;
- аналіз функцій понятійних та образних засобів у творчості архітектора;
- аналіз графічних засобів архітектора з точки зору передачі змісту архітектурної ідеї;
- моделювання процесу взаємодії понятійних та образних структур в процесі створення ідеї в творчій діяльності архітектора.

Новизна роботи полягає у тому, що вперше взаємодія понятійних та образних структур розглядається як ключовий фактор, який впливає на формування ідеї у творчій діяльності архітектора, а поняття та образ – як структурні характеристики не тільки творчого процесу, але й системи професійних засобів архітектора, а також як включення результатів його праці у єдину інформаційну систему соціуму.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що результати її було упроваджено в учбовий процес, а також вони знайшли відбиття у практичній діяльності архітектора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи доповідались та були ухвалені на науково-технічних конференціях ХДАМГ

(1992-2002р.р.), науково-методичній конференції ХХІІ (1993р.), міжнародній науковій конференції “Архітектура Галичини” (Львів, 1994р.), міжнародній науковій конференції “Запад – Восток: искусство композиции в истории архитектуры” (Москва, 1995р.), науковій конференції “Сучасні проблеми реставрації” (Київ, 1997р.).

Основні результати дослідження впроваджено: в державному проектному інституті ДППРОУЗ (Харків) при проведенні передпроектного аналізу та пошуку образного рішення об'єктів проектування; в учбовому процесі на кафедрі АліМ (архітектурного проектування і малюнку) Харківської державної академії міського господарства – в курсах лекцій і практичних завданнях до них з ОПК та ОМАП, курсовому та дипломному проектуванні.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, 33 аркушів ілюстрацій, списку використаних джерел з 224 найменувань на 17 сторінках, загальним обсягом 165 сторінок, а також 2 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі “Еволюція уявлень про творчу діяльність архітектора” розглядається процес становлення творчої діяльності архітектора, як об'єкту теорії, що було зумовлено як зовнішніми чинниками, так і змінами в системі професії.

Погляд на творчість, як діяльність особливого роду, складається тільки у ХХ сторіччі. Це відбувається завдяки змінам, пов'язаним з науково-технічним прогресом: винахід нових матеріалів і технологій, зріст машинного виробництва, скорочення ручної праці.

В науковій сфері основною формою прогресу стає відкриття. В цих умовах складається уявлення про творчість, як процес створення нового, притаманний усім галузям діяльності людини, а не тільки сфері “художнього”, як вважалося доти.

З'ясування соціальної ролі творчості супроводжувалось подоланням релігійно-ідеологічних поглядів на його природу. Велику роль в цьому відіграли роботи фізіологів, психологів, присвячені будові та функціям мозку, діяльності нервової системи (К. Бернар, Г.Гельмгольц, М.Є. Введенський, І.П. Павлов, О.О. Ухтомський).

Результатом цих змін стало усвідомлення того факту, що творчість не пов'язана безпосередньо з родом, видом професії, а зумовлена психологічним протиріччям між можливостями людини та вимогами задачі (Шумилін О.Т.), тобто є діяльністю особливого роду, яка відтворює специфіку переробки

інформації мозком людини. На цьому підґрунті відбувається виділення проблематики, пов'язаної з творчістю, в окрему галузь досліджень.

Подальший розвиток теорії творчої діяльності людини пов'язан із кібернетикою, яка разом із психологією творчого мислення стала базою для утворення евристики – науки про творчу продуктивну діяльність людини. Разом з дослідженнями в інших галузях, таких, як філософія, логіка, та розвиненням системного підходу, було розроблено універсальну структуру творчої діяльності. Вона поєднала в собі процеси утворення ідеальної та матеріальної моделей, а також встановила зміст етапів творчого пошуку (Пономарьов Я.О., Ротенберг В.С.). На цьому фоні починається дослідження специфіки творчої діяльності в окремих професіях, в тому числі в архітектурі, де на цей час було накопичено чималий досвід вирішення творчих задач, але ще не відбулася його теоретична систематизація.

Загальні зміни, які мали місце у суспільстві, відбилися і в архітектурі. Ордерну систему, як принцип художньої та конструктивної організації форми, було витиснуто новими можливостями та естетикою металу, скла, залізобетону. Існуюча академічна система підготовки архітекторів, розрахована на засвоєння та відтворення “сталону”, “зразку”, вже не відповідала новим умовам, виникла необхідність в нових спеціалістах, спроможних вирішувати проектну задачу творчо. Ця проблема була розв'язана в найкрупніших архітектурних школах Європи – Баухаузі в Німеччині та ВХУТЕМАСі в Росії.

Головними досягненнями цих шкіл стали наступні принципи, сформульовані під час впровадження нових методів навчання майбутніх архітекторів. По-перше, відправним пунктом побудови нової системи освіти стала критика академізму та застосування ордеру, як єдиної можливої системи вирішення художньо-композиційних задач в архітектурі. По-друге, обидві школи приділяють першочергову увагу вивченню граматики формоутворення, а не студіюванню готових форм. По-третє, психологія, знання законів сприйняття пропагуються як необхідні для тих, хто присвятив себе роботі з формою та простором. Головний підсумок: в обох школах творчість стверджувалась як навчальний метод. Всі ці здобутки стали підґрунтям для становлення та розвитку теорії творчої діяльності в архітектурі в післявоєнний період.

Криза “сучасного руху”, пошук нових виразних засобів в архітектурі співпав з початком використання в окремих професіях здобутків загальної теорії творчої діяльності. Це обумовило ряд досліджень, в яких зроблено спробу використати можливості ЕОМ при вирішенні архітектурно-проектних задач (К.Александр, В.Григор'єв). Але якісна сторона процесу залишилася поза межами досяжного. Саме тоді вперше постало питання про зміст, який

втілює архітектор в своє творіння, та про інформацію, яку може отримати в процесі користування архітектурним об'єктом споживач.

Проблема “архітектури, як інформації” розглядається в роботах Р. Вентурі. Як засіб повернення образної виразності, він пропонує застосування метафори та принципу подвійного кодування, який і поширюється в архітектурі постмодерну.

Інший шлях окреслив Бруно Дзеві: він пропонує почати “з нуля”, винайти “граматику мови архітектури” та використовувати її варіації при побудові образу архітектурного об'єкту у будь-яких контекстах та методологіях проектування.

Розглядання архітектури, як мови спілкування архітектора та споживача, стало провідною темою теоретичних досліджень останніх десятиріч (Б.Дзеві, У.Еко, Дж.Бродбент, О.Конніков, І.Середюк, І.Страутманіс). Ця ж проблематика обговорюється і стосовно методів вдалого здійснення цього спілкування, тобто принципів формування архітектурної ідеї, сутність якої має бути доведена до споживача.

Методи та засоби формування архітектурної ідеї розглядаються в роботах, присвячених організації проектного процесу, який подається як діяльність, що не має прототипів – тобто, є по своєму змісту творчою (Дж.Джонс, О.Рапапорт). На відміну від проектування взагалі, архітектурне проектування розглядається як художнє, що має свою специфіку та особливості (В.Глазичев).

Низка робіт присвячена дослідженню впровадження нових методів проектування в навчальний процес при підготовці майбутніх архітекторів. В них поглиблено розглянути локальні проблеми проектування та творчої діяльності, такі, наприклад, як графічні засоби розвинення просторового мислення, роль макету та об'ємного моделювання в початковій освіті архітектора, прийоми розвинення творчої уяви та методики вирішення творчих задач (О.Дембич, О.Малахів, В.Орлов, О.Ремізова, В.Усов).

Поглиблене вивчення творчого процесу архітектора природно концентрує увагу саме на процесі формування ідеї, яка є метою і результатом цієї діяльності. Саме в ідеї сконцентровано як соціальну замову, так і особисту відповідь на неї архітектора. В роботі В.Глазичева “Образи простору” процес утворення ідеї представлено як дії, що здійснюються у двох горизонтах – понять та образів, між якими відбувається постійна взаємодія. Але чинники, які впливають на цей процес залишаються поза увагою, як і засоби, що забезпечують адекватну трансляцію ідеальної моделі в матеріальну – мисленого образу архітектурного об'єкту в графічний ескіз. Дослідження саме цієї проблематики може сприяти вирішенню питання оптимізації творчої діяльності архітектора.

В другому розділі “Змістовність архітектурної ідеї та засоби її реалізації” розглянуто архітектурний об’єкт та його інформаційні властивості, завдяки яким відбувається комунікація між архітектором та споживачем. Найважливіша функція, що здійснюється в штучному середовищі - орієнтаційна – реалізується, переважно, за допомогою архітектурних об’єктів, що організують простір для окремих видів діяльності. Окрім цього, архітектурні об’єкти впливають на емоційний стан людини, а тому, в певних межах, керують його настроєм та поведінкою. Як носій інформації, архітектурний об’єкт не має собі рівних по силі впливу на людину. Цим пояснюється та велика роль, яку відіграє архітектура, як матеріальна основа середовища, в якому існує людина. Її вплив здійснюється через візуально сприйнятту інформацію, яка ідентифікується на понятійному рівні, тобто за допомогою природної мови, яка відіграє також роль універсального засобу міжперсональної комунікації та інтеграції в суспільстві.

Та чи інша візуальна інформація вкочається в систему значень, яка формується на основі прийнятих в соціумі поглядів та корегується особистістю у процесі надбання життєвого досвіду. Зміна відношення в соціумі до того чи іншого явища призводить до зміни змісту поняття і, як наслідок, усієї системи значень, в якій воно використовувалося. Тому архітектурні об’єкти є носіями певної системи уявлень, яка існувала на час їх створення.

Включення діяльності архітектора в соціум здійснюється теж на двох рівнях: вербальному – описання професійних досягнень за допомогою природної мови (понять), та образному – інформації, яка сприймається візуально при спостереженні архітектурного об’єкту чи його фотографії, або креслення.

Особистість архітектора реалізується через творчість, яка є невід’ємною частиною його професійної діяльності. На цьому рівні поняття та образ становлять два боки процесу мислення, у якому суспільна думка акумульована в понятті, поєднуються з індивідуальним особистим досвідом, відбитим в образах.

Ідея є смисловим зерном поняття. Мовна реалізація ідеї надає їй додаткові значення, що відбивають своєрідність усвідомлення того чи іншого поняття в різних культурах. Образне уявлення присутнє в ідеї як би в “згорнутому” вигляді. В ньому проявлюється первинний зв’язок ідеї з предметним прототипом, риси якого колись були узагальнені в понятті про нього.

Ідея зберігає своє значення в процесі створення на її основі нових рішень, що являються метою будь якої творчої діяльності. Нестандартні творчі рішення виникають під час розкриття загально прийнятого сенсу поняття через індивідуальний зміст, який привносить до його образного розкриття особистість.

Індивідуальне вирішення творчої задачі базується на спільній діяльності по-різному спеціалізованих півкуль головного мозку. Ліва півкуля оброблює інформацію вербальну, послідовно розгортаючи у часі, а права – образну, оброблюючи як ціле. На різних етапах творчого процесу архітектора співвідношення об'ємів робіт, що виконують ліва і права півкулі різні, але в кожному мисленому акті їх сумісна присутність обов'язкова.

Вище сказане обумовлює і подвійний состав професійних засобів – графіка та професійний понятійний апарат. Співвідношення цих двох структур на різних етапах еволюції професії архітектора було пов'язано з рівнем розвинення засобів проектування.

На першому етапі процес проектування відбувався безпосередньо на будівництві, а основним засобом була система пропорційних мір. Окрім того, існував так званий “словесний проект”, тобто обговорення архітектором найбільш важливих аспектів майбутньої споруди: розмір, склад приміщень, форма об'ємів та деталей, строки будування та кошти. Образ майбутнього об'єкту існував лише в уяві архітектора, а далі він безпосередньо втілювався в матеріалі. У виняткових випадках виготовлявся дерев'яний макет в 1:10 розміру об'єкту, щоб скорегувати можливі помилки до початку будівництва.

Передача досвіду здійснювалась як в вербальній формі – засвоювання професійних понять під час будівництва, так і в наглядно-образній – сприйняття існуючих споруд, “зразків”, форми яких надихали як замовника, так і архітектора.

В епоху Відродження ситуація змінюється – з появою креслень архітектор приділяє більш уваги проекту, а не будівництву, крім того, лінійна перспектива дає змогу побачити архітектурний об'єкт з точки зору людини ще до початку будівництва та внести необхідні корективи. Проекти стають більш регламентованими, тому що креслення виконуються в системі раціональних чисел. Ірраціональне число, яке було природнім в пропорційній системі відходить на другий план, як і пов'язана з ним індивідуальна мірність об'єкту.

Вербальний опис тепер застосовується, здебільшого, для фіксування роздумів про красу, гармонію, викладення теорії архітектурних форм. Розповсюдженню професійного досвіду сприяє розвинення друкарства.

Архітектор все ще багато часу проводить на будівництві, але його функції змінюються: тепер він спостерігає за втіленням свого задуму по кресленням, результатом його професійної діяльності стає проект – графічна модель майбутнього об'єкту. Система професійного вербального опису починає диференціюватися на проектну, теоретичну та критичну частини. В той же час формується єдиний професійний понятійний апарат.

Науково-технічна революція, що почалася в середині ХХ сторіччя ще раз змінює зміст архітектурної професії. Поява ЕОМ ще більш віддаляє архітектора

від процесу будівництва і, навіть, від процесу розробки проекту, тепер його завдання – формулювання ідеї, яка за допомогою розвиненого програмного забезпечення може бути втілена в проєкті фахівцем іншого рівня. Архітектор здійснює нагляд як за процесом проєктування, так і будівництва, а головним змістом його професійної праці стає творчість. Незмінними в цих обставинах залишаються засоби утворення ідеї – професійний понятійний апарат та архітектурна графіка.

Сучасний понятійний апарат архітектора є системою вербального опису як засобів проєктування, так і художньо-композиційних властивостей архітектурного об'єкту. Його формування та збагачення, окрім включення професійного досвіду, відбувалось шляхом залучення понять з інших галузей науки до кола вирішення архітектурних проблем. Ці поняття використовуються поряд з суто архітектурними, утворюючи нові смислові структури. Понятійний апарат є засобом фіксації професійного досвіду, збереження його та передачі в процесі освіти. Завдяки йому відбувається також розвинення композиційних засобів.

В історії формування професійного понятійного апарату архітектора відбито, також, зміну типу мислення, притаманного людині, з міфологічного (або поетичного) на понятійне. Ця зміна є усвідомленням різниці між образом та значенням, які в міфологічному мисленні є синкретичні. В архітектурі це відбулося в таких назвах, як “дитинець”, “глава”, “шия”, “діжка”, “ковпак”, “рушник”, “вітряниця” та ін.

З появою іноземних майстрів, розповсюдженням архітектурних книг до понятійного апарату архітектора залучуються іномовні терміни, які були більш універсальними та менш пов'язаними з конкретними образами. Ядро професійного понятійного апарату архітектора складають такі поняття, як “композиція”, “симетрія”, “ритм” та ін.

Подальший розвиток понятійного апарату архітектора пов'язан з тенденцією до неухильного збагачення, при збереженні свого постійного ядра, що дозволяє йому виконувати комунікаційні функції як в межах професії, так і на зовні. Крім того, понятійний апарат архітектора є інструментом постійного вдосконалення та розвитку професії в цілому.

Креслення як професійний засіб уособлює собою систему метамови з регламентованою низкою правил використання. Кожний графічний знак має єдине значення, що забезпечує систему професійної комунікації та надає можливість будівельникові отримати інформацію, необхідну для зведення будь-якої споруди. Креслення замінюють багатослівне обговорювання властивостей майбутнього об'єкту і виступають в ролі єдиної норми як для архітектора, так і для будівельника.

Застосування ЕОМ надає можливість продемонструвати, як буде виглядати споруда після зведення і, навіть здійснити прогулянку біля або в середині неї в умовному часі. Ця форма подання об'єкту перевершує лінійну перспективу по багатству вражень і наближається до реального сприйняття.

Таким чином, професійний понятійний апарат та креслення складають систему засобів проектування в якій інформація відтворюється в двох різних формах – вербальній та образній.

Специфікою творчості архітектора є застосування під час формування задуму засобів фіксації, притаманних іншому мистецтву. Архітектура – це єдине мистецтво, що не має попереднього втілення задумів своїми засобами та в своєму матеріалі. Архітектор користується графікою, кодуючи в графічному зображенні властивості майбутнього архітектурного об'єкту. Але двомірна площина листа паперу не дає змоги відтворити усю специфіку архітектурної форми. Це зумовлює втрати, які виникають під час передачі задуму від архітектора споживачеві і обумовлюють коло проблем творчої діяльності які потребують вирішення.

У третьому розділі “Формування задуму як процес взаємодії понятійних та образних структур в творчості архітектора” процес творчості розглядається як процес трансляції задуму від архітектора споживачеві посередництвом архітектурної форми.

Перша уява про майбутню форму виникає у мисленні. Це утворення має назву ідеальної моделі. Вона поєднує в собі початкове поняття, яке відбиває приналежність об'єкту до якогось типу, з образом який асоціюється з ним. Процес утворення образів протилежний процесу відображення зовнішнього світу, що здійснюється на двох рівнях – чуттєвому та абстрактно-логічному. Останнє означає відображення внутрішньої суті речей та їх взаємозв'язку за допомогою мовно-мислительної діяльності у формі понять, суджень та умовиводів. Це відображення здійснюється за допомогою мовного знаку – слова, що не є рівнозначним поняттю, яке воно позначає. Слово – це умовний знак, за допомогою якого здійснюється кодування інформації в мисленні. І уявлення, і поняття відбивають тільки структурну схожість з об'єктом сприйняття, тобто вони є умовним віддзеркаленням реальних об'єктів в мисленні людини. На цьому базується можливість маніпулювання ідеальними об'єктами та створення нових, що і є головним аспектом творчої діяльності.

При створенні ідеальної моделі архітектурного об'єкту, уява спирається на систему так званих актуальних координат. Це найбільш інформативні характеристики об'єктів, завдяки яким вони вирізняються серед інших. Стосовно архітектурних об'єктів – це силует (його геометрична та емоційна характеристики) і фізичні властивості. Сприйняття здійснюється спочатку як “першобачення”, коли об'єкт оцінюється взагалі, а потім - “другобачення”,

коли він поаспектно аналізується. “Першобачення” характеризує ставлення до об’єкту, а “другобачення” – його якісні характеристики.

Наукові дослідження в галузі психології сприйняття підтвердили, що, окрім актуальних координат об’єкту, існують так звані “актуальні координати досвіду”, в яких відтворена особистість людини, що формується як результат засвоєння соціальних норм окремою психофізичною індивідуальністю.

Реальне сприйняття зовнішнього світу відбувається при сумісному використанні як актуальних координат об’єкту, так і актуальних координат досвіду окремої людини. Це ствердження цілком і повністю притаманне сприйняттю і об’єктів архітектури.

Принципи якісної характеристики архітектурного об’єкту відбито в структурі візуальної мови архітектури К. Лехарі: це такі характеристики, як горизонталь-вертикаль, ліве-праве, гора-низ та інші. В них відтворено орієнтаційно-приспосувальну функцію людини.

В інших характеристиках, таких як закрите-відкрите, організоване-неорганізоване, зовнішнє-внутрішнє, акумулюються принципи архітектурної організації об’ємно-просторової форми. Таки пари як епічне-ліричне, приємне-неприємне, відбивають характер емоційного сприйняття об’єкту, що пов’язане з тим місцем яке функція об’єкту займає в соціумі.

При побудові ідеальної моделі архітектурного об’єкту здійснюється актуалізація його якісних характеристик на підставі соціального заказу, що реалізується через особистий досвід архітектора, його індивідуальний формальний код – переважне застосування в процесах формоутворення тих чи інших геометричних тіл.

Матеріальна модель – графічний ескіз - фіксує основні характеристики, притаманні майбутньому об’єкту: це геометрія форми та функціональна структура. Архітектурна графіка поєднує в собі інформаційні властивості графічного знаку та художні особливості графіки, як виду мистецтва.

Графічний знак як засіб збереження та переказування інформації пройшов багатотисячолітній шлях розвитку від малюнку до абстрактного символу, яким є літера. Цей шлях нагадує розвиток поняття: від форми, що нерозривно пов’язана з об’єктом, до повного абстрагування від нього. Перші літери, так само, позначали якийсь предмет, а потім утворили систему абстрактних символів не пов’язану ні з якими предметами, яка може бути застосована для опису будь якого з них. Цей аспект графічного знаку використано в системі креслень.

Зовсім інші властивості графічного знаку в системі мистецтва. Виразність графічної мови базується на сенсі, який акумулюють в собі її елементарні одиниці – крапка, лінія, площина, – ще до будь-якого об’єднання з

будь-якою метою. Завдяки цьому, у разі вдалого підбору графічного знаку, може бути передана яка завгодно ідея.

Графічний ескіз не є зображенням майбутнього об'єкту, а є аналогією архітектурній темі, яка в ньому відтворюється, тобто за своїм схематизмом нагадує поняття. В процесі перетворення ідеальної моделі в матеріальну відбувається перенесення (трансляція) змісту з однієї знакової системи в іншу. Успіх цього процесу залежить від адекватного підбору знаку в іншій мові. Оскільки мислений образ є матеріалом внутрішнього використання, засобом його фіксації на зовні є графічна модель та вербальний опис.

Успіх творчого пошуку, як процесу трансляції, залежить від адекватного відбиття сенсу художньо-композиційної програми, яка сформульована на вербальному рівні, в графічному ескізі, тобто процес трансляції є ще складнішим. Камертоном, з яким порівнюється обидва образи – і мислений, і графічний - виступає поняття, як загально прийнятий засіб кодування за допомогою слова будь-якої інформації. У разі формування архітектурної ідеї обидва образи породжуються на основі проектної програми, а потім порівнюються з нею. Сформульована на початку проектування на понятійному рівні, вона порівнюється з критичною оцінкою, яка виникає після створення графічного ескізу, тобто початок і кінець роботи архітектора оформлені вербально.

Історія виникнення природної мови відбиває процес встановлення зв'язку між предметом, її мисленим віддзеркаленням та словом, яке є умовним знаком, що репрезентує цей предмет в процесах комунікації.

В стародавні часи іменування та створення будь якого предмету мислилось, як єдине ціле. Так само утворювалась і мова архітектури. В процесі зведення будівлі в єдине ціле об'єднувались функція, форма та назва споруди - знак презентації в процесах вербальної комунікації.

Так поступово складалося значення архітектурних форм, що базувалося на їх природних властивостях та уявленні про їх тектоніку. В той самий час формувалися значення, пов'язані з культурними тлумаченнями та оцінками. В них відображувались знання людини про всесвіт. Співпоставлення звичних значень речей з незвичним способом їх застосування стало джерелом безмежних можливостей архітектора у царині створення нових ідей.

Таким чином, архітектурна ідея є тією ланкою, що поєднує соціальне та особисте через застосування професійних засобів, якими є понятійний апарат архітектора та архітектурна графіка.

Теоретична модель взаємодії понятійних та образних засобів формування архітектурної ідеї побудована на базі загальної моделі творчого процесу людини. Вона віддзеркалює логіку переходу від одного етапу до

іншого та специфіку застосування понятійних та образних засобів на кожному з них у разі творчої діяльності саме архітектора.

На першому етапі – аналізу вихідних даних – задіяні як понятійні, так і образні засоби обробки інформації. На другому етапі на сонові проведеного аналізу формується цільовий каркас – низка понять, що вміщують якісні характеристики майбутнього об'єкту та варіанти його розміщення в середовищі. На цьому етапі відбувається перехід до професійних засобів архітектора.

На наступному – третьому – етапі формується ідеальна модель, що є прерогативою образного мислення. Далі – на четвертому етапі – ідеальна модель фіксується графічно і вербально для порівняння з цільовим каркасом, що був сформованим на другому етапі для корекції або утворення нового напрямку пошуку. Процес здійснюється, доки результат не задовольняє архітектора.

Використання поняття на всіх етапах формування задуму, дозволяє уточнювати область пошуку та спрямовувати його в необхідному руслі. Цьому процесу сприяють слідуючи методичні рекомендації :

- на стадії аналізу вихідних даних доцільно використати операції описання та характеристики. Описання застосовується для визначення зовнішніх ознак об'єкту, по яким можна відтворити його в уяві. Стосовно архітектури – це описання існуючих будівель, прийомів побудови форми і таке інше, тобто використання аналогів в широкому сенсі. Характеристика - це дослідження типологічних ознак майбутнього об'єкту (виявлення його функціональної та об'ємно просторової структур). Як елемент характеристики застосовується прийом метафоричних порівнянь, який дає вихід у площину художнього осмислення об'єкту ;

- на етапі формування задуму корисною буде операція редукції. Вона полягає в тому, що вихідне поняття за допомогою асоціацій змінюється до рівня, який має прямий графічний еквівалент. Таким чином, відбувається перехід з понятійного рівня на образний та здійснюється вибір композиційних засобів;

- на етапі оцінки графічного ескізу доцільно скористатися прийомом змістовної рефлексії, яка полягає в порівнянні ескізу з цільовим каркасом, сформованим на початку творчого пошуку (а не з низкою аналогічних графічних фіксацій, як у методі проб та помилок).

Таким чином формування задуму у творчості архітектора постає як процес розгортання поняття графічними засобами, який здійснюється шляхом перекодування – зміни знаку при збереженні сенсу.

ВИСНОВКИ

1. Поняття та образ, як форми відбиття та накопичування інформації, є структурними характеристиками професійної та творчої діяльності архітектора. З їх допомогою результати професійної діяльності архітектора залучуються до єдиної системи функціонування соціуму та здійснюється зворотний зв'язок зі споживачем.

Поняття та образ є, також, матеріалом формування системи професійних засобів архітектора: понятійного апарату та специфічної метамови - креслення. Вони відіграють провідну роль у процесі передавання та закріплення досвіду, що забезпечує спадкоємність та розвиток професії.

2. Теоретичні дослідження творчої діяльності архітектора базуються на положення загальної теорії творчості, а також даних інших наук - психології, філософії, семіотики, лінгвістики та ін.

Особливістю досліджень процесу творчості в окремих галузях є виявлення його відмінностей в порівнянні з загально теоретичною уявою. В архітектурі цей розбіг пов'язаний з подвійністю, що присутня як в предметі проектування - архітектурному об'єкті, так і в операціях по його створенню.

3. Архітектурний об'єкт уособлює собою поєднання утилітарних та художніх вимог, що реалізуються в архітектурній формі. В ній відбито як соціокультурні настанови, так і особистість автора. Дії, по створенню проекту майбутнього об'єкту теж здійснюються в двох площинах - вербальній та відеографічній, що вимагає від архітектора володіння як професійним понятійним апаратом, так і графікою - засобом фіксації та розвинення задуму на папері.

4. В наслідок вдосконалення методології проектування та розповсюдження ЕОМ, професійні інтереси архітектора акумулюються навколо процесу створення ідеї майбутнього об'єкту. Цей процес може бути розглянуто як міжмовну трансляцію, що здійснюється при взаємодії понятійних та образних структур.

Успіх трансляційного процесу залежить від якості сформованого за допомогою понять цільового каркасу та його перекладу на мову наглядних образів. Цей переклад є перекодуванням: зміною знаку при збереженні змісту.

5. Процес утворення архітектурної ідеї як процес взаємодії понятійних та образних структур відображено в теоретичній моделі, успіху реалізації якої сприятимуть методичні рекомендації що до технології ведення творчого пошуку.

Результати дослідження упровадженні як в навчальний процес, так і в проектну практику, а також є матеріалом для продовження теоретичних досліджень.

ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Коноплева Е.В. Архитектурная критика как история архитектуры сегодняшнего дня // Проблемы истории архитектуры: Часть I. Вопросы методологии истории архитектуры. – М.: ВНИИТАГ, 1990. – С.130-132.
2. Коноплева Е.В. Вопросы повышения качества проектирования городской среды // Развитие и совершенствование городского строительства и хозяйства. – К.: УМК ВО, 1991. – С.134-139.
3. Конопльова О.В. Розвинення понятійного рівня композиційного мислення архітектора – шлях до вдосконалення професійної майстерності // Матеріали науково-методичної конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів інституту за підсумками науково-творчої роботи за 1993 рік. – Харків: ХХП, 1994. – С.129-130.
4. Конопльова О.В. Специфічні риси діяльності критики в містобудуванні // Проблеми містобудування Західної України. – Львів: Львівська Політехніка, 1994. – С. 139-140.
5. Коноплева Е.В. Развитие информационно- коммуникативной функции архитектуры – необходимое условие совершенствования городской среды // Повышение эффективности и надежности систем городского хозяйства. – К.: Институт системных исследований образования Украины, 1994. – С. 53-55.
6. Коноплева Е.В. Понятие как инструмент творческой деятельности архитектора // Архитектура мира: Материалы конференции «Запад – Восток: Искусство композиции в истории архитектуры», вып.5. – М.: ARCHITECTURA, 1996. – С.263-265.
7. Коноплева Е.В. Реставрация: восстановление связи времен // Українська Академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці, вип.3.- К.: Українська Академія мистецтва, 1996. – С.43-44.
8. Коноплева Е.В. Становление понятійного аппарата архитектора // Традиції та новачі у вищій архітектурно-художній освіті. Харків: ХХП, 1997. - №6. – С.16.
9. Коноплева Е.В. Эволюция средств фиксации проектного продукта и ее связь с содержанием профессиональной деятельности архитектора // Традиції та новачі у вищій архітектурно-художній освіті. Харків: ХХП, 1998. - №6. – с.28-29.
10. Коноплева Е.В. Специфика архитектурной формы и ее влияние на характер потребления архитектурного объекта // Традиції та новачі у вищій архітектурно-художній освіті. Харків: ХХП, 1999. – №2-3. – С.25-27.
11. Коноплева Е.В. Городская среда как сфера творчества архитектора // Коммунальное хозяйство городов. – К.: Техника, 2002. – №36. – С.91-94.

АНОТАЦІЯ

Конопльова О.В. **Архітектурна ідея та засоби її формування в творчій діяльності архітектора.** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Київський національний університет будівництва і архітектури. Київ. 2002.

Дисертація присвячена дослідженню архітектурної ідеї та засобів її формування в творчій діяльності архітектора.

Досліджено художньо-інформаційна змістовність архітектурної ідеї та засоби її формування під час творчого пошуку, який розглянуто як процес трансляції з природної мови (проектної програми) на метамову (графічний ескіз).

Розроблена теоретична модель взаємодії понятійних та образних засобів формування архітектурної ідеї в творчій діяльності архітектора та надано методичні рекомендації щодо оптимізації процесу її утворення.

Ключові слова: творча діяльність, архітектурна ідея, поняття, образ, трансляція.

АННОТАЦИЯ

Коноплева Е.В. **Архитектурная идея и средства ее формирования в творческой деятельности архитектора.** – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 – Теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. Киев. 2002.

Диссертация посвящена исследованию архитектурной идеи и средств ее формирования в творческой деятельности архитектора. Актуальность исследования обусловлена необходимостью совершенствования качества проектных решений, как в архитектурной практике, так и в процессе подготовки будущих архитекторов в высшей школе.

Исследования проведено на материале архитектуры XX столетия – времени, когда творчество становится методом профессиональной деятельности архитектора. Рассмотрена эволюция представлений о творческой деятельности архитектора в контексте изменений, характера и условий его профессиональной деятельности в XX столетии. Одной из важнейших причин, вызвавших эти перемены, стал отказ от ордерной системы, как единственно

возможного принципа организации художественной формы и, как следствие, поиск новых выразительных средств в архитектуре. Существовавшая академическая система обучения архитекторов не отвечала новым условиям. Проблема подготовки новых кадров, способных решать проектную задачу творчески, была решена в двух крупнейших архитектурных школах Европы – Баухаузе и ВХУТЕМАСе.

Становление общей теории творческой деятельности на базе достижений в таких науках, как психология, кибернетика, теория деятельности, логика, семиотика и др., стимулировало теоретические исследования в архитектурной науке, направленные на выявление специфики архитектурного творчества. В работе проведен анализ проблематики современных исследований творческой деятельности архитектора, где выделена как ключевая проблема формирования архитектурной идеи.

Архитектурная идея рассмотрена как цель и результат творчества архитектора, дана характеристика ее содержательной стороны, в контексте сформировавшихся представлений об информационной насыщенности архитектурного объекта и рассмотрения его как канала связи между творцом и потребителем. Рассмотрены формы воплощения архитектурной идеи – от графического эскиза до реального объекта и его профессиональной рефлексии (архитектурная критика). Исследованы две основные группы средств формирования архитектурной идеи – вербальные и графические, которые представлены в творчестве архитектора профессиональным понятийным аппаратом и авторским эскизом, выявлены и проанализированы их функции на различных этапах творческой деятельности архитектора. Теоретически обоснована неразрывность понятийных и образных структур в процессе мысленного моделирования архитектора, выявлена специфика процесса творчества в архитектуре.

Исследованы функции понятия и образа, как форм отражения и хранения информации, выявлена их взаимосвязь и взаимовлияние в творческом мышлении архитектора. Изложено представление о том, что процесс восприятия, как и процесс создания идеальной модели, опирается на систему актуальных координат, присущих объекту, характеризующих его отличия от других. Проанализирована взаимосвязь актуальных координат и структуры визуального языка архитектуры.

Прослежен процесс формирования графического знака как носителя информации, исследована специфика содержательного языка графики – выразительных свойств точки, линии, плоскости. Выявлен принцип использования графических средств передачи архитектурной идеи и обозначены границы ее содержательности.

Выдвижение архитектурной идеи рассмотрено как процесс межъязыковой трансляции, в котором осуществляется переход от проектной программы, сформулированной в естественном языке, к мысленному образу, а затем к выражению этого образа в метаязыке – языке графики. Выявлены факторы, влияющие на качество этой трансляции. Процесс выдвижения архитектурной идеи как процесс взаимодействия понятийных и образных структур отражен в теоретической модели. Она охватывает все этапы формирования замысла и отражает творческое преобразование социокультурных установок архитектором и их реализацию через индивидуальный формальный код в графической фиксации архитектурной идеи.

Методические рекомендации по технологии ведения творческого поиска, выработанные в результате исследования, направлены на оптимизацию этого процесса. Их основное содержание сводится к уточнению и сужению поля поиска архитектурной идеи, а также повышению уровня ее оригинальности за счет уяснения сути проблемы и выработки индивидуального отношения к ней.

Результаты исследования могут быть внедрены как в учебный процесс, так и в проектную практику, а также послужить материалом для продолжения теоретических исследований.

Ключевые слова: творческая деятельность, архитектурная идея, понятие, образ, трансляция.

ANNOTATION

E.V.Konopleva. An Architectural Idea and the Methods of Its Forming. The Manuscript.

The thesis on candidate's degree in Architecture, specialization 18.00.01 – An Architectural Theory, Restoration of an Architectural Memorial Objects. – Kyiv National University of Construction and Architecture. Kyiv, 2002.

The thesis is devoted to researching formation of creative activity as the project method of an architect professional work. The aesthetic and informative content of an architectural idea and the means of its formation during creative activity have been studied. Creative activity has been treated as a process of translating from natural language (project program) into metalanguage (graphic sketch).

The theoretical model for interaction of concepts and images as means of formation of an architectural idea in creative activity of an architect has been devoted. The author has made recommendations for optimization of the process of forming an architectural idea.

Key words: creative activity, architectural idea, concept, image, translation.

Підписано до друку 17. 12. 2002 р. Формат паперу 60х90/16.
Умовн. друк. арк. 1,0. Папір офсетний. Тираж 100 прим. Замовл. №

Сектор оперативної поліграфії ІОЦ
Харківської державної академії міського господарства

61002, м. Харків, вул. Революції, 12
тел. (0572) 40-18-45

АВ 53.665
Мист.
АВ 53.665

Мист.

Мист

